

ISLOMDA INSON HUQUQLARI HIMOYASI, IJTIMOIIY TENGLIK, ADOLAT VA TOLERANTLIK

*Andijon Davlat Universiteti Axborot tizimlari va texnologiyalari 102-guruh
talabasi*

Ixvoldinov Muhammadsodiq

muhammad@gmail.com

*Andijon Davlat Universiteti Axborot texnologiyalari va tizimlari 102-guruh
talabasi*

Abdumannopov Shohijahonmirzo

Shohjahongirmirzoabdumannopov@gmail.com

Annotatsiya: Erkinlik, tenglik, adolat, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi, hokimiyatning saylov asosida vujudga kelishi, hokimiyatlar bo'linishi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini sud qarorisiz mahrum etib bo'lmashligi, aybsizlik prezumpsiyasi bularning barcha-barchasi demokratiyaning eng muhim belgilari bo'lib, demokratik davlatlar konstitutsiyalarining muhim prinsiplarini tashkil etadi.

Shu ma'noda aytish joizki, yuqorida keltirib o'tilgan demokratik prinsiplarni o'zida mujassam etgan mo'tabar Qomus — O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilingan kun - mustaqil O'zbekiston taraqqiyotida beqiyos siyosiy, huquqiy va xalqaro ahamiyatga molik tarixiy kun bo'lib qoldi.

Kalit so'zlar: Qomus, demokratiya, Konstitutsiya, modda, adolat, erkinlik, huquq, burch, jamiyat

Mana, qariyb yigirma besh yildan beri, hayotimizning Asosiy qomusi bo'lmish, davlatimiz va jamiyatimizning nafaqat buguni, ezgu maqsadlarimizning

huquqiy poydevorini muhrlab beruvchi Konstitutsiyamiz qoidalari asosida yashab kelmoqdamiz. Shu davr mobaynida barchamiz vatanimiz ravnaqi, yurtimiz tinchligi, xalq farovonligining huquqiy kafolatini o‘zida mujassam etgan Konstitutsiyamizda zikr etilgan maqsad va muddaolarga erishish yo‘lida mehnat qilmoqdamiz.

Mana shu yigirma besh yil mobaynida jamiyatimizda, har qaysi oila va vatandoshlarimiz hayotida qanday ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘layotgan bo‘lsa, bularning barchasi Konstitutsiyamizda belgilab qo‘yilgan huquq va erkinliklarga oid qoidalarning hayotimizdagi amaliy ifodasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Konstitutsiyamizning asosiy mohiyati ham insonga munosib hayot sharoitlaridan iboratdir.

Konstitutsiyaning asosiy mohiyatlaridan yana biri bo‘lib, jamiyat va uning a‘zolari oldiga maqsad qo‘yishi va ana shu ezgu maqsadga erishishning yo‘llarini o‘zida mujassam etishida ifodalanadi. Asosiy qomusimiz o‘zida inson – oila – jamiyat – davlat manfaatlarini uyg‘unlashtirgani sababli, mazkur hujjat hayotimizning barcha sohalarida olib borilayotgan islohotlarning samarali, muvaffaqiyatli bo‘lishini huquqiy jihatdan kafolatlamoda. Jahonda bo‘lib o‘tayotgan voqealar ham shuni yaqqol tasdiqlamoqdaki, agar inson va davlat manfaatlari o‘zaro uyg‘unligi buzilsa, davlatda olg‘a siljish bo‘lmaydi. Mamlakatimizda esa, bu masala davlatimiz rahbarining oqilona va dono siyosati tufayli, Konstitutsiyamizda jamiki dunyoviy ne‘matlar orasida eng ulug‘i - inson degan fikrni ilgari surildi va shu asosda, “fuqaro - jamiyat – davlat” o‘rtasidagi o‘zaro munosabatning oqilona huquqiy yechimini topadi. Konstitutsiya har qanday davlatning o‘ziga xos pasporti desak ham mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki, u yoki bu mamlakatda davlatni tavsiflash zarur bo‘lganda Konstitutsiya davlat bilan shaxs o‘rtasidagi o‘zaro huquqlar va burchlar belgilab olingan o‘ziga xos ahdnoma desak ham mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki, Konstitutsiyamizning 19-moddasida O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi va davlat bir-biriga nisbatan bo‘lgan huquqlari

va burchlari bilan o‘zaro bog‘liqdirlar, deb mustahkamlab qo‘yilgan. Shu ma’noda Asosiy qomusimizda davlat o‘ziga bir qator o‘ta muhim majburiyatlarni olganki, unga ko‘ra davlat, uning manfaatlariga xizmat qiladi, davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta’minlaydi, davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi. Fuqarolar esa Konstitutsiyada belgilab qo‘yilgan burchlarini bajarish, Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari erkinliklari, sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishga, O‘zbekiston xalqining tarixiy, ma’naviy va madaniy merosini avaylab asrashga, atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo‘lishga, qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig‘imlarni to‘lashga, harbiy yoki muqobil xizmatni o‘tashga majburdirlar.

Har bir mamlakatda u yoki bu joriy qonunlar bo‘lishi va u muayyan vaqtdan so‘ng nomi o‘zgarishi yohud bekor bo‘lishi mumkin. Biroq, Konstitutsiya inson, jamiyat, davlat manfaatlarini va irodasini o‘zida ifodalovchi, davlat tuzilishi va boshqaruvi shakli asoslarini belgilovchi, hokimiyat idoralari faoliyatining tashkil etilishi tartibi va prinsiplarini mustahkamlovchi oliy yuridik kuchga ega bo‘lgan hujjat bo‘lib, u o‘zining yagonaligi va barqarorligi bilan ajralib turadi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining III bobi “Konstitutsiya va qonunning ustunligi” deb nomlanadi, undagi qoidalarga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko‘radilar. Mazkur Konstitutsiyaning birorta qoidasi O‘zbekiston Respublikasi huquq va manfaatlariga zarar yetkazadigan tarzda talqin etilishi mumkin emas. Birorta ham qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emas, deb belgilangan. “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonun 7-moddasiga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasining

Konstitutsiyasi oliy yuridik kuchga ega va O'zbekiston Respublikasining butun hududida qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi hamda uning normalari va prinsiplariga zid kelishi mumkin emas. Mazkur Qonunning 22-moddasiga binoan esa barcha normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiqligi yuzasidan huquqiy ekspertizadan o'tkaziladi. Konstitutsiyani maxsus muhofaza qilish maqsadida Asosiy qonunimizda Konstitutsiyaviy sud tashkil etilishi belgilab qo'yildi. Mazkur sud qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarning hujjatlari Konstitutsiyaga qanchalik mosligiga doir ishlarni ko'radi. Bundan tashqari, 2014 yil 16 aprelda Konstitutsiyamizga kiritilgan parlament va jamoatchilik nazorati institutlariga oid normalar ham Asosiy qonunimizni ustunligini ta'minlashga xizmat qiladi. Asosiy qonunimiz 128 moddadan iborat bo'lgani holda uning 30 dan ortiq moddalari bevosita inson huquqlari va erkinliklariga bag'ishlangandir. Konstitutsiyamiz Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining deyarli barcha prinsipial qoidalarini o'zida mujassamlantirib, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi ta'minlanishini qayd etadi, unga kafolatlar beradi. O'tgan yillar davomida parlamentimiz tomonidan insonning asosiy huquq va erkinliklarini tartibga soladigan 16 ta kodeks va 400 dan ortiq qonunlar qabul qilindi. O'zbekiston birinchi ratifikatsiya qilgan hujjat ham Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi bo'ldi. Istiqlol yillarida mamlakatimiz inson huquqlari bo'yicha 70 dan ortiq asosiy hujjatga qo'shildi, BMT tomonidan bu sohada qabul qilingan oltita asosiy xalqaro shartnoma qatnashchisiga aylandi. Konstitutsiyada inson huquqi, inson erkinligining ustuvor ekanligi o'z ifodasini topgan, birgina 13-moddaning o'ziyoq huquqiy davlatning eng asosiy talablaridan birini o'zida mustahkamlagan, unda O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanishi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi,

sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishi qayd etilgan. Unga binoan har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik, fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi, davlat organlariga, muassasalariga murojaat qilish, mulkdor bo'lish, mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli, malakali tibbiy xizmatdan foydalanish, bilim olish kabi huquqlarga ega. Shuni alohida qayd etish joizki, fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsiz bo'lib, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas.

Bundan tashqari, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari alohida muhofazaga olingan bo'lib, ushbu huquq va erkinliklarga tajovuzlardan qo'riqlash, bunday holatlarni oldini olish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining maxsus qismida alohida VII bob.

“Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi jinoyatlar”ga bag'ishlangan. Konstitutsiyamizda demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinishi (13-modda), davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlashi (43-modda), har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanishi (44-modda) mustahkamlab qo'yildi. Mazkur normalarni tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik, Jinoyat protsessual kodekslari, “Sudlar to'g'risida”, “Fuqarolarning murojaatlari to'g'risida”, “Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzadigan xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to'g'risida” gi qonun qabul qilingan. Mamlakatimizda inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar, xususan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) va Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyada fuqarolarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari davlat

hokimiyati vakillik organlariga saylash va saylanish, ovoz berish huquqi, o'z xohish irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanishi mustahkamlandi. Ushbu konstitutsiyaviy tamoyillarning qonunchilik mexanizmlari "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida", "Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashlariga saylov to'g'risida", "Fuqarolar saylov huquqlarining kafolatlari to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi to'g'risida" qonunlarda o'z aksini topdi. Erkinlik, G'arbda shaxslar va odamlar guruhiga o'z ta'sirini ko'rsatadigan so'z g'arb jamiyatlarida asrlar davom etgan shafqatsiz kurash natijasidagina qaror topgan maslak hisoblanadi. Yevropada odamlar ilmiy taraqqiyot va inson erkinligiga har qanday qilib bo'lsada qarshilik qilgan feodal hukmdorlar va ruhoniylar hukumati zo'ravonliklaridan o'n yilliklar davomida yozuvchi va faylasuflarningulgan sa'y-harakatlari va evaziga erishganlar. Lekin shunga qaramay, "erkinlik" so'zining aniqlanmagan.

Xulosa, Islomga keladigan bo'lsak, bu yerda erkinlik inson hayotning asosi hisoblanadi. Islom nuqtai nazaridan shariat huquqning asosi hisoblanadi, lekin huquq shariatning asosi emas. Erkinlik huquqi Alloh taoloning yerdagi noibi sifatida inson qadr-qimmati va uning missiyasiga mos keladigan olijanob va yuqori maqsadlarga erishish vositasidir. Buning uchun Islom odamni, Allohdan o'zgaga xizmat qilishdan, uning ruhiy ehtirosalaridan va tug'ma xiy-tuyg'ular injiqliklaridan ozod qildi. Erkinlik, musulmon olimlarining tushunishicha, insonning harakat qilish qobiliyatidir, agarda uning harakatlari o'ziga yoki boshqa odamlarga ziyon yoki zarar yetkazmasa. Islom Alloh taolodan o'zgaga xizmat qilishdan odamni ozod qilishga intiladi, odamlarni boshqa narsalarga ishonmaslikni talab qiladi. "Holbuki, unga kufr keltirishga buyurilgandir" (Niso surasi, 60).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/manaviyat-asoslari.
3. Islom oqimlari va yo‘nalishlar 2012.
4. Inson huquqlari bo‘yicha Konvensiyaviy organlarining faoliyati.
5. (Niso surasi, 60).